Aleksander Gryglewski – dokumentalista zabytków Krakowa

W zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (MHK) znajduje się kilka obrazów Aleksandra Gryglewskiego przedstawiających zabytki architektury Krakowa, namalowanych w sposób niemal fotograficzny, bowiem w zamyśle ich autora było dokumentowanie przeszłości. Artysta ten kontynuował zapoczątkowany w pierwszej połowie XIX wieku rodzaj malarstwa upamiętniającego Kraków, reprezentowany przez takich malarzy, jak Michał Stachowicz, jego syn Teodor Baltazar, Jan Nepomucen Głowacki, Jerzy Głogowski, Józef Brodowski, Bogumił Gąsiorowski czy Aleksander Płonczyński.

Tę ideę krzewiło patriotycznie nastawione środowisko krakowskie, pozostające pod wpływem historii i pamiątek narodowych, szczególnie oddziałujące na tutejszą twórczość artystyczną. Dla rozwijającego się w drugiej połowie XIX wieku malarstwa historycznego inspiracją dla artystów były zabytki Krakowa, poglądy historyków o wybitnych osobowościach, jak Józef Szujski[1], a także archeolodzy, konserwatorzy, historycy sztuki. Szczególną rolę odgrywała w tym czasie Szkoła Sztuk Pięknych[2] oraz jeden z najwybitniejszych jej profesorów, Władysław Łuszczkiewicz, malarz i historyk sztuki[3], prekursor naukowo-artystycznych wycieczek, podczas których inwentaryzowano zabytki, a także inicjator działań z zakresu inwentaryzacji i opieki nad zabytkami. Uprawiał malarstwo historyczne, zasłużył się głównie jako badacz polskiej architektury średniowiecznej, a w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie wykładał również perspektywę. „Interesował się uczniami, lubił wpływać na ich zamiłowania, na kierunek ich zapatrywań i myśli"[4]. Był nauczycielem Jana Matejki, a potem jego bliskim współpracownikiem.

W kręgu krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych działało stowarzyszenie młodzieży patriotycznej gromadzące się w pracowni rzeźbiarza i konserwatora Parysa Filippiego[5] w starym refektarzu klasztoru oo. Franciszkanów. Tu spotykali się m.in. Artur Grottger, Jan Matejko, Florian Cynk, Aleksander Gryglewski, późniejszy kompozytor Władysław Żeleński, ale także absolwenci Uniwersytetu Jagiellońskiego Józef Szujski i Michał Bałucki. Innym miejscem spotkań była akademicka restauracja u Ziembińskiego w Rynku Głównym 47[6], tam również dyskutowano o sprawach narodowych. „Z wyjątkiem może Filippiego wszyscy się po polsku ubierali, jak w ogóle starsza młodzież przyjęła strój narodowy"[7]. Okres największej

J. Matejko z towarzyszami, pierwszy od lewej A. Gryglewski, ok. 1865 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. Fs 332/IX

[1] *Encyklopedia Krakowa*. Red. A.H. Stachowski. Warszawa–Kraków 2000, s. 93, 94.

[2] Powstała w 1818 r. i funkcjonowała jako Szkoła Rysunku i Malarstwa w ramach Oddziału Literatury Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 1873 r. jako samodzielna uczelnia przyjęła nazwę Szkoły Sztuk Pięknych, za: *Encyklopedia*…, s. 9.

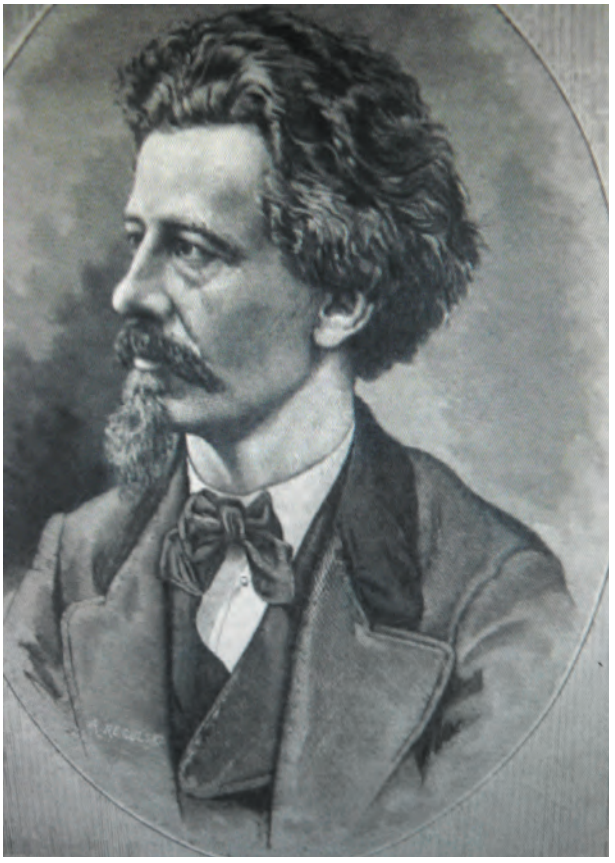
[3] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy* (dalej cyt. *SAP*): Władysław Łuszczkiewicz. Hasło oprac. J. Polanowska. Red. J. Derwojed, T. 5. Warszawa 1993, s. 204–207.

[4] Tomkowicz S.: *Władysław Łuszczkiewicz*. „Rocznik Krakowski" 1902, t. 5, s. 9.

[5] *SAP*: Parys Filippi. Hasło oprac. Z. Prószyńska. Red. J. Maurin-Białostocka, J. Derwojed, współprac. M. Bardini et al. T. 2. Wrocław 1975, s. 221, 222.

[6] Ziembiński, krakowski restaurator i właściciel Hotelu Drezdeńskiego przy Rynku Głównym 47 w Krakowie; zob.: Estreicherówna M.: *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863*. T. 1–2. Kraków 1936, s. T. 1, s. 95, T. 2, s. 52.

[7] Chłędowski K.: *Pamiętniki. T. 1. Galicja (1843–1880)*. Wstęp i przypisy A. Knot. Wyd. 2. Kraków 1975, s. 110, 111.

Portret A. Gryglewskiego według fot. W. Rzewuskiego, za: „Tygodnik Ilustrowany" 1879, nr, z 5 października 1879 r., s. 209, 210

aktywności tej grupy przypadł na lata poprzedzające wybuch powstania styczniowego, a dążeniem jej członków było rozbudzenie społecznego, intelektualnego i kulturalnego życia Krakowa. Jednym z elementów tej działalności był postulat inwentaryzowania zabytków sztuki wysunięty już w XVIII wieku, a później w okresie Królestwa Kongresowego. We wszystkich trzech zaborach towarzystwa patriotyczne pobudzały i rozwijały tę ideę, w Galicji m.in. Józef Łepkowski, a potem Stanisław Tomkowicz. Pod wpływem tych idei i tak wielkich osobowości Aleksander Gryglewski rozwinął swoje zainteresowania zabytkami Krakowa oraz ich dokumentowaniem.

A. Gryglewski, Złota sala w Podhorcach*, ok. 1874 r.; fot. W. Rzewuski; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. Fs 241/IX*

Aleksander Konstanty Gryglewski urodził się w Brzostku w powiecie dębickim 4 marca 1833 roku jako syn Kajetana i Katarzyny z Soleckich[8]. Pochodził z niezbyt bogatej rodziny dzierżawców i drobnych właścicieli. Po krótkim pobycie w tym mieście rodzina przeniosła się do Krosna, gdzie Aleksander pomimo trudnych warunków materialnych ukończył szkołę średnią. Dzięki znajomości z poetą Edmundem Wasilewskim podjął studia malarstwa w Krakowie, na Oddziale Sztuk Pięknych w Instytucie Technicznym, gdzie studiował w latach 1852–1857[9]. Był uczniem Aleksandra Płonczyńskiego, Leona Dembowskiego i Władysława Łuszczkiewicza[10]. Namalowany tuż po ukończeniu studiów w 1858 roku obraz *Wnętrze kościoła Panny Marii w Krakowie*, wystawiony w Towarzystwie Sztuk Pięknych w Krakowie, zapewnił mu pierwszy sukces. W relacji z tej wystawy zamieszczonej w „Czasie" chwalono obraz, zauważając talent malarza do tematów architektonicznych i głębokiej perspektywy oraz umiejętnego oddania „gry światła w smugach wpadających przez okno"[11]. Wymieniany był jako jeden z najzdolniejszych uczniów, obok Andrzeja Grabowskiego, Artura Grottgera, Stanisława Kotsisa, Jana Matejki oraz Wojciecha Kornelego Stattlera[12]. Wkrótce otrzymał stypendium od Zofii z Branickich Arturowej Potockiej i wyjechał do Monachium, gdzie kontynuował studia razem z Janem Matejką[13]w pracowni Gustawa Seebergera, mistrza malarstwa perspektywicznego.

Zachęcony jeszcze w okresie studiów przez Władysława Łuszczkiewicza, po powrocie do Krakowa w latach 1860–1869 poświęcił się malowaniu drobiazgowo wykończonych obrazów widoków i wnętrz Krakowa[14]. Wielokrotnie malował kościół Mariacki, zabytki Kazimierza, a sztafaże w jego obrazach wykonywał bardzo często Matejko, któremu Gryglewski pomagał w kreśleniu perspektywy oraz w korekcie jednej z postaci w obrazie *Kazanie Skargi*. Matejko „choć doskonale umiał wykreślić perspektywę, użył jednak, dla szybszego załatwienia, pomocy kolegi, Aleksandra Gryglewskiego. Z ekierką i liniami wielkimi od Niedźwieckiego sprawdził według zasad kierunek biegu linii stall, klęczników i kraty kaplic itd."[15]. O przyjaźni artystów świadczy także zachowana korespondencja pomiędzy nimi z lat 60. XIX wieku[16] oraz pomoc dla Matejki np. podczas wystawy obrazu *Unia lubelska*, gdzie, jak pisał Matejko, „Gryglewski pozostawał dla kontroli przy moim obrazie"[17]. Przyjaźń Flo-

[8] W *Liber naturom pro oppido Brzostek ab anno usque ad annom 1835* odnotowano, że 4 marca 1833 r. urodził się chłopiec, któremu na chrzcie 5 marca nadano imiona Aleksander Konstanty. Stanaszek B.: *Aleksander Gryglewski (1833–1879)*. „Wiadomości Brzostowskie" 1991, nr 3–4 (5–6), s. 6.

[9] Od 1833 r. włączona do Instytutu Techniki jako Szkoła Rysunku i Malarstwa, za: *Encyklopedia*…, s. 9.

[10] Estreicherówna M.: *Życie towarzyskie*…, s. 3.

[11] „Czas" 1858, nr 104, z 7 maja, s. 1.

[12] Estreicherówna M.: *Życie towarzyskie*…, s. 3.

[13] Studiował także z Filippim i Kotsisem. Szypowska M.: *Jan Matejko wszystkim znany*. Warszawa 1976, s. 44.

[14] *Ibidem*, s. 79.

[15] *Ibidem*, s. 102, 112, 113.

[16] *Ibidem*, s. 108.

[17] *Ibidem*, s. 173, 174.

Widok kościoła św. Barbary, *fot. W. Rzewuskiego wg A.Gryglewskiego, ok. 1870 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 30/VIII*

A. Gryglewski, Widok wnętrza prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie*, 1867 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa,* Widoki Krakowa*, nr. inw. MHK 458/VIII*

riana Cynka, Gryglewskiego i Matejki, która rozpoczęła się na studiach, trwała w okresie późniejszym. Malarze pomagali sobie i wspierali w niełatwych przecież czasach.

W sierpniu 1863 roku malował Wiśnicz, który w lipcu tego roku spłonął niemal doszczętnie. Tak Matejko pisał do Cynka: „Oleś jeszcze maluje na zamku, będzie jednak musiał niedługo zwinąć fabrykę i przenieść się do Ziembińskiego na zimę (…). Ziembiński był znanym wówczas restauratorem przy krakowskim Rynku, gdzie zbierała się przed wybuchem powstania styczniowego grupa „przedburzowców". Jak pisze Chłędowski, była to ciekawa postać. „Ostrzegał młodzież, która z policją była w konflikcie, pożyczał nawet niejednemu z powstańców, który musiał szybko uciekać"[18]. Nie wiadomo, czy Gryglewski brał udział w powstaniu, choć musiał mu sprzyjać, podobnie jak Matejko, który finansowo wspierał powstanie.

W 1867 roku ożenił się z Marią Miczyńską, ziemianką z Rozdziela koło Limanowej. Często podróżował, poszukując nowych tematów dla swoich obrazów, ale także zarobkując w ten sposób. Malował zabytki Bardijowa (1864), w 1870 roku przebywał w Wiedniu oraz w Pradze (opiekując się równocześnie wystawą obrazu Jana Matejki *Unia lubelska*)[19]. W 1871 roku wyjechał do Oleska, Podkamieńca, jednak najwięcej czasu poświęcił architekturze Podhorzec.

Obraz *Sala w Podhorcach* pokazał na wystawie prac Matejki zorganizowanej w lutym 1873 roku w Pałacu Spiskim[20], z której dochód przeznaczono na zainicjowane przez Matejkę Towarzystwo Bratniej Pomocy Artystów[21]. W lutym 1873 roku „Czas" donosił: „wystawiony obraz pędzla znakomitego Gryglewskiego ma tak wyłączny swój rodzaj, że obrazów jego na prawdę podpisywać nie trzeba"[22].

Reprodukcje drzeworytowe jego obrazów zamieszczały „ Kłosy", a w latach 1863–1872 „Tygodnik Ilustrowany". W 1869 roku wykonał widoki salin i pracy górników w Wieliczce[23]. Od 1872 do 1875 roku przebywał w Warszawie, malując m.in. wnętrza Łazienek, Wilanowa, Zamku Królewskiego i Prymasowskiego[24], a później przez dwa lata mieszkał w Krośnie, gdzie powstały rysunki krajobrazów i wnętrza fary[25].

Do Krakowa powrócił w 1877 roku i objął stanowisko docenta katedry perspektywy w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie, którą kierował do śmierci w 1879 roku[26]. Znów mógł pracować z przyjaciółmi Janem Matejką, dyrektorem

[18] Chłędowski K.: *Pamiętniki.*, s. 109,

[19] *Polski słownik biograficzny* (dalej cyt. *PSB*): Aleksander Konstanty Gryglewski. Hasło oprac. J. Zathey. T. 9. Kraków–Warszawa 1960–1961, s. 74–76.

[20] Wystawa zorganizowana na parterze Pałacu Spiskiego od 10 lutego 1873 r. do marca 1873 r. „Czas" 1873, nr 34, z 11 lutego, s. 2; nr 35 z 12 lutego, s. 2.

[21] Jan Matejko był inicjatorem powstania Towarzystwa w 1873 r. Szypowska M.: *Jan Matejko wszystkim znany*. Warszawa 1976, s. 229.

[22] „Czas" 1873, nr 35, z 12 lutego, s. 2.

[23] Kilka grafik znajduje się w Kórniku, zob.: *Grafika prasowa w XIX wieku*. Red. M.A. Quinkenstein. Kórnik 2007. Katalog wystawy. Gabinet Grafiki Biblioteki Kórnickiej PAN.

[24] W Warszawie poznał M. Olszyńskiego, któremu dostarczał rysunki do reprodukcji w „ Kłosach".

[25] Malował także kościół w Podkamieniu i kościół Bernardynów w Przeworsku.

[26] *Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie 1816–1895*. Red. J.E. Dutkiewicz. Wrocław 1959, s. 228. Namiestnictwo pismem L7680 z 25 IX 1877 r. donosi Dyrekcji Szkoły o mianowaniu przez „Ministra Oświecenia malarza Aleksandra Gryglewskiego docentem nauki perspektywy w tamtejszej szkole, przyznając mu za udzielenie nauki powyższego przedmiotu stałe honorarium w rocznej kwocie sześciuset (600) złr i oświadczając, że gotów jest wyjednać

A. Gryglewski, Kaplica Batorego na Wawelu*, fot. W. Rzewuski, 1866 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. Fs 240/IX*

A. Gryglewski, Kaplica Świętokrzyska na Wawelu*, olej na płótnie, lata 60. XX w.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 5137/III*

Szkoły i tym, który skompletował zespół profesorów, oraz Florianem Cynkiem. W tym czasie wielokrotnie wystawiał swoje prace na wystawach w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych[27]. Znane są jego obrazy i rysunki: *Wnętrze kościoła Najświętszej Marii Panny* (1858), *Sukiennice*, *Ratusz*, *Wielki ołtarz Wita Stwosza w kościele N. Panny Maryi w Krakowie*, *Widok ratusza na Kazimierzu*, *Kościół św. Barbary w Krakowie*[28], *Widok wewnętrzny kościoła Mariackiego*[29]. Dokumentował także zabytki Kazimierza, m.in. klasztor Augustianów, kościół Bożego Ciała, klasztory Franciszkanów i Dominikanów oraz wiele innych[30]. Prace wystawiane były w Krakowie – od 1858 roku w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych, w salonach Ungera i Krywulta w Warszawie, we Lwowie i Poznaniu, gdzie zyskiwały wielu wielbicieli. W 1867 roku obraz *Kaplica Batorego* został pokazany na światowej wystawie w Paryżu. Obrazy znajdowały nabywców i mecenasów, m.in. wśród Potockich, Sapiehów, Kotarskich.

Niedługo po śmierci żony w 1878 roku wyjechał do Gdańska, gdzie malował wnętrze ratusza. Rozpoczął pracę nad olejnym obrazem *Wnętrze czerwonej Sali Ratuszowej*, którego już nie ukończył. 28 sierpnia 1879 roku zmarł śmiercią samobójczą, wyskakując przez okno[31]. Tak o tym wydarzeniu napisano w „Tygodniku Ilustrowanym": „W dniu 29 tegoż miesiąca zmarł w Gdańsku znakomity malarz perspektywista, Aleksander Gryglewski. Dzielny ten pracownik sztuki, który w zawodzie swoim tak wysokie zajął stanowisko, umarł śmiercią tragiczną. Od dość dawna cierpiąc widocznie na czarną melancholię, która zawsze wyradza usiłowanie samobójstwa, skoczył z okna ratusza gdańskiego, z wysokości II piętra i na bruku natychmiast wyzionął ducha"[32]. Został pochowany na cmentarzu św. Mikołaja w Gdańsku, dziś już nieistniejącym.

W „Biesiadzie Literackiej" pisano: „Gryglewskiego myśl i uczucie miały za swą kolebkę olbrzymie domy krakowskie. Chociaż potem brał za przedmioty do swych obrazów wnętrza różnych gmachów, nigdy jednak z tem tłem, właściwem świątyniom, nie rozstawał się. Wszędzie u niego cicho i poważnie jak w kościele"[33]. Gryglewski uczył zbyt krótko, aby pozostawić po sobie uczniów, jednak za jednego z najbliższych uważa się Piotra Stachiewicza[34].

Do dzisiaj tragiczna śmierć malarza wzbudza zainteresowanie. W 130. rocznicę tego wydarzenia, które minęło

dla Gryglewskiego u Najjaśniejszego Pana tytuł profesora (…). 2 V 1880 Namiestnictwo do Dyrekcji Szkoły Sztuk Pięknych – Reskryptem z dnia 21 kwietnia br L. 1236 zwróciło Wysokie Ministerstwo Oświecenia alegata Sprawozdania Dyrekcji z dnia 2.XII. 1877 L. 477 z tą uwagą, że z powodu śmierci tamtejszego docenta Gryglewskiego upadła kwestia przyznania mu tytułu profesorskiego (SPP)".

[27] W latach 1855–1885, 1887 r., 1908 r., 1910 r., 1929 r. na wystawie malarstwa polskiego 1800–1900 (dzieła artystów nieżyjących), a także w okresie powojennym, w 1951 r., na wystawie *Kraków oraz Ziemia Krakowska w malarstwie i grafice XIX w. i początku XX w.*

[28] W Muzeum Historycznym Miasta Krakowa w Tekach Friedleina znajdują się reprodukcje wykonane według A. Gryglewskiego: *Widok wnętrza prezbiterium kościoła Najświętszej Marii Panny w Krakowie*, nr inw. MHK 458/VIII, *Widok ratusza na Kazimierzu od południowego wschodu*, nr inw. MHK 1646/VIII, *Widoki kościoła św. Barbary*, nr inw. MHK 30/VIII.

[29] W zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie, Teka nr 22, Kraków w obrazach.

[30] Zamieszczały je „Tygodnik Ilustrowany", „Kłosy".

[31] Masłowski A.: *Kryminalna zagadka sprzed 130 lat*. Mmtrojmiasto.pl [online]. 21 sierpnia 2008 [dostęp: 1 sierpnia 2011 r.]. Dostępny w internecie: http://www.mmtrojmiasto.pl/258981/2009/8/28/kryminalna-zagadka-sprzed--lat?category=magazyn. Czasem występuje data 29 sierpnia, a nawet 4 października 1879 r.

[32] „Tygodnik Ilustrowany" 1879, z 4 października, s. 209.

[33] B.K.: *Aleksander Gryglewski i Maurycy Gottlieb*. „Biesiada Literacka" 1879, R. 8, nr 205, s. 358.

[34] *PSB*: Aleksander Konstanty Gryglewski…, s. 75.

A. Gryglewski, Wnętrze sieni gotyckiej (czasowo zakrystii) kościoła Dominikanów w Krakowie*, ok. 1870 r., olej na płótnie; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 1176/III*

w 2009 roku, ukazały się w lokalnych publikacjach Gdańska oraz rodzinnego Brzostka artykuły przypominające sylwetkę malarza oraz okoliczności zgonu[35].

Sporadycznie rysował i malował sceny rodzajowe, np. *Sierota nad grobem*, *Melancholia*, zajmował się karykaturą i malowaniem pejzaży, traktując je jednak jako tło dla architektury. Oprócz malarstwa olejnego uprawiał także malarstwo akwarelowe i wykonywał rysunki kredką.

Obrazy i rysunki Aleksandra Gryglewskiego znajdują się w wielu muzeach Polski, bodaj najwięcej posiada Muzeum Narodowe w Krakowie, we Wrocławiu, Poznaniu, Warszawie oraz w Gdańsku.

Twórczość artysty nie doczekała się monograficznego opracowania. Wymieniany jest głównie w opracowaniach katalogowych jako twórca reprezentujący ten nurt w malarstwie, który jest znakomitym źródłem ikonografii Krakowa. Jego twórczość wypływa z ducha romantycznego historyzmu nawiązującego do tradycji europejskiego malarstwa wedutowego, a jednocześnie jest typowa dla epoki, która fascynowała się pamiątkami przeszłości i romantyczno-patriotyczną ideą utrwalania spuścizny narodowej w sztuce.

Pozostawił wiele obrazów malowanych z nienagannie wykreśloną perspektywą i dbałością o szczegóły, które dziś mają wartość dokumentu często wykorzystywanego podczas prac konserwatorskich jako uzupełnienie wiedzy o obiekcie.

Tadeusz Dobrowolski pisał, że Aleksander Gryglewski, przedstawiciel malarstwa wedutowego, był „poprawnym odtwórcą architektury oczarowanym wymową krakowskich pomników przeszłości i traktujący obraz jako pewnego rodzaju dokument”[36]. Dostrzega w tych obrazach wpływ malarstwa holenderskiego, a wśród ważnych płócien wymienia *Kaplicę Świętokrzyską na Wawelu*, które to dzieło znajduje się w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Uważa także, że Gryglewski kontynuował kierunek malarstwa zapoczątkowany przez Canaletta, a naśladowany przez

[35] Borzestowski W.: *Wypadek na ratuszowym dziedzińcu*. „30 dni” 2007, nr 1, s. 41; Urbański M.P.: *29 sierpnia 1879*. Muzeum Historyczne Miasta Gdańska [online] 11 lipca 2008 [dostęp: 1 sierpnia 2011 r.]. Dostępny w internecie: http://www.mhmg.gda.pl/index.php?view=artykul,47&oddzial=1.

[36] Dobrowolski T.: *Sztuka Krakowa*. Kraków, 1970, s. 449, 471; idem: *Nowoczesne malarstwo polskie*. T. 1. 1764–1939. Wrocław–Kraków 1957, s. 441, 442; *PSB*: Aleksander Konstanty Gryglewski…; Świeykowski E.: *Pamiętnik Towarzystwa Sztuk Pięknych*. T. 1. Kraków 1905, s. 90, 91; *SAP*, t. 2, s. 505–507.

A. Gryglewski, Widok ulicy Kanoniczej w Krakowie*, 1869 r., akwarela; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 529/III*

Marcina Zaleskiego, którego zwieńczeniem były weduty Aleksandra Gierymskiego[37].

Ważne informacje znajdują się w *Materiałach do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*[38], jak również w publikacjach poświęconych Janowi Matejce, w których można prześledzić wieloletnią przyjaźń i współpracę obu artystów[39], m.in. w pamiętniku Mariana Gorzkowskiego[40].

Obrazy znajdujące się w zbiorach MHK powstały w głównie w latach 70. XIX wieku, w okresie dojrzałego okresu twórczości artysty. Spośród sześciu omówionych obrazów trzy malowane są olejno na płótnie, pozostałe to akwarele. Obrazy cechuje niezwykła precyzja malowania szczegółów oraz znakomita perspektywa. Artyście zarzucano nawet, że zamiłowanie do drobiazgowości niekiedy naruszało harmonię obrazu. Wnętrza rozświetlone są rozproszonym światłem wpadającym przez otwory okienne, niekiedy wypełnione witrażami, czasem ciemna tonacja obrazów, utrzymana w kolorystyce zielonkawoczarnej lub brunatnej, ożywiona jest barwami starego złota. Uzupełnieniem są niewielkie postaci ludzi w strojach z epoki, przechodniów, mieszkańców Krakowa. Z obrazów emanuje nastrój melancholii.

Sprzed 1878 roku pochodzi *Wnętrze gotyckiej sieni (czasowo zakrystii) kościoła oo. Dominikanów w Krakowie*[41]. Mroczne wnętrze z krzyżowo-żebrowym sklepieniem wspartym na dwóch filarach rozjaśnione jest światłem płynącym z ostrołukowo zamkniętego okna. W dawnej gotyckiej sieni klasztoru, która po pożarze w 1850 roku stała się zakrystią kościoła, przebywa trzech zakonników i zakrystianin. W perspektywie w otwartych drzwi obramionych portalem widoczne są krużganki z postacią oddalającego się zakonnika. Przy oknie komoda zakrystyjna, pod ścianami szafa, stojący zegar szafkowy i inne elementy wyposażenia, a do zwornika przywieszony świecznik. Obraz utrzymany jest w ciemnych barwach z wyraźnie zaznaczoną perspektywą[42].

W 1869 roku namalował *Widok ulicy Kanoniczej od strony placu św. Marii Magdaleny z zamkiem wawelskim w perspektywie*[43]. Na pierwszym planie, po lewej stronie, widoczny jest budynek przy ulicy Kanoniczej 12 nazywany Zerwikapturem. Jest to jednopiętrowy dom nakryty dachem mansardowym, na jego ściętych narożnikach stały obeliski[44]. Na obrazie widzimy stan sprzed 1884 roku, kiedy to nadbudowano drugie piętro, przekształcono elewację, zmieniono rozstawienie osi, wprowadzono artykulację z podziałem pilastrowym na piętrach, zlikwidowano narożne szkarpy oraz portale[45]. Po prawej stronie widoczna jest elewacja frontowa budynku przy ulicy Kanoniczej 9, z klasycystyczną fasadą zrealizowaną w latach 1787–1788. Spora grupa postaci w strojach z epoki przemierza ulicę.

W tej grupie obrazów najbardziej precyzyjnie malowany jest *Widok wnętrza kościoła św. Krzyża w Krakowie*[46]. Wnętrze kościoła ujęte jest od strony prezbiterium z gotyckim sklepieniem wspartym na kamiennym filarze, XVII-wiecznymi stallami Jerzego Hankisa, obrazami wiszącymi na ścianach oraz widocznym w tle chórem muzycznym i organami sprawia wrażenie fotograficznego ujęcia, a postać kobiety klęczącej przy tralkowej balustradzie oddzielającej prezbiterium od nawy stanowi wyłącznie sztafaż. Mrok kościoła rozświetla światło płynące z okna znajdującego się w nawie. Obraz powstał prawdopodobnie w latach 70. XIX wieku,

[37] Dobrowolski T.: *Nowoczesne malarstwo*…, s. 441, 442.

[38] *Materiały do dziejów Akademii*…

[39] Szypowska M.: *Jan Matejko*…

[40] Gorzkowski M.: *Jan Matejko – epoka lat dalszych, do końca życia artysty. Z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*. Kraków 1898.

[41] Olej na płótnie, 38 cm x 48 cm, niesygnowany, niedatowany, karta inw. MHK 1176/III; Palca I.: *Aleksander Gryglewski – dokumentalista Krakowa*. „Dziennik Polski" 2009, nr 91, z 18 kwietnia, s. 5.

[42] Przy odbudowie kościoła oo. Dominikanów w Krakowie pracowali m.in. Paweł Popiel i Teofil Żebrowski.

[43] Akwarela, 1869, 21,5 cm x 17,5 cm, niesygnowany, u dołu z prawej strony data: „10/10.1869", karta inw. MHK 529/III. Obraz pokazywany był na wystawie stałej przy ul. św. Jana 12; prezentowany na wystawach: *Widoki Krakowa* (katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, maj 1964, kuratorzy wystawy: J. Klepacka, J. Waszkiewicz, s. 24); na wystawie stałej w Pałacu Krzysztofory *Z dziejów i kultury Krakowa* od 1986 r.; na wystawie w Grazu w 1989 r.

[44] Rożek M.: *Przewodnik po zabytkach i kulturze Krakowa*. Warszawa–Kraków 1997, s. 303.

[45] Fischinger A.: „Kraków – Plac Wita Stwosza 2 dom. Dokumentacja historyczna", mps, PKZ, Kraków 1975; „Blok 39, studium urbanistyczno-historyczne". Oprac. B. Krasnowolski, L. Sulerzyska. mps, PKZ, Kraków 1978; *Encyklopedia*…, s. 385.

[46] Olej na płótnie, lata 70. XIX w., 75 cm x 63,5 cm, niesygnowany, niedatowany, karta inw. MHK 4630/III; obraz wzmiankowany w: Świeykowski E.: *Pamiętnik*…, s. 54.

A. Gryglewski, Widok wnętrza kościoła Św. Krzyża w Krakowie*, lata 70. XIX w., olej na płótnie; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 4630/III*

jeszcze przed restauracją kościoła wykonaną przez architektów Tadeusza Stryjeńskiego i Zygmunta Hendla w latach 1896–1898 oraz przed odsłonięciem przez Stanisława Wyspiańskiego renesansowych malowideł w nawie głównej[47].

Wielu tematów dostarczył Gryglewskiemu Wawel i jego otoczenie. W 1870 roku namalował *Widok katedry na Wawelu od południa z kaplicami Zygmuntowską i Wazów*[48], biskupów Konarskiego i Zadzika, otoczone murem z bramką. W jego pobliżu grupa klęczących i przechodzących osób. Akwarela jest naśladownictwem litografii Franciszka Stro-

[47] Restauracja kościoła prowadzona była przez T. Stryjeńskiego i Z. Hendla w latach 1896–1902, za: Frycz J.: *Restauracja i konserwacja architektury w latach 1795–1918*. Warszawa 1975, s. 189, 231; wewnątrz restaurowano a właściwie rekonstruowano polichromię według rysunków inwentaryzacyjnych S. Wyspiańskiego z 1896 r., Frycz J.: *Restauracja*…, s. 231; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 2. *Kościoły i klasztory Śródmieścia* [cz.] *2*. Red. A. Bochnak, J. Samek. Warszawa, 1978, s. 16–28.

[48] Akwarela, 1870, 52,5 x 33,5 cm, niedatowany, w prawym dolnym rogu obrazu sygnatura ze związanych w monogram liter:

A. Gryglewski, Widok katedry na Wawelu od południa*, ok. 1870 r., akwarela; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 2604/III*

obanta z 1859 roku, została wykonana przed pracami konserwatorskimi przeprowadzonymi na Wawelu przez Sławomira Odrzywolskiego w latach 1895–1905[49]. W oknach kaplic widoczne są maswerki wykonane w 1859 roku przez Edwarda Stehlika, które zostały usunięte podczas restauracji Odrzywolskiego, oraz na dalszym planie budynek wikarówki przed przebudową[50].

Przed 1870 rokiem powstało płótno *Kaplica Świętokrzyska w katedrze królewskiej na Wawelu*[51]. Jest to ujęcie kaplicy w kierunku północno-wschodnim z widocznym na wprost nagrobkiem Władysława Jagiełły, przy którym stoi postać mężczyzny w ciemnobrunatnej pelerynie o fizjonomii przypominającej Jana Matejkę. Po prawej stronie tryptyk Św. Trójcy z otwartymi skrzydłami, na ścianach widoczna polichromia gotycka polichromia z XIV wieku. Kaplicę rozświetla światło płynące z okna znajdującego od strony południowej. W ramach prac restauratorskich prowadzonych w katedrze w 1902 roku nagrobek króla Jagiełły został przeniesiony do nawy katedry[52] i umieszczony w miejscu, w którym znajdował się do XVIII wieku. Oglądając obraz, można stwierdzić, że kaplica znajdowała się w złym stanie, szczególnie tynki i polichromie. A więc obraz powstał przed 1870 rokiem, kiedy to rozpoczęto trwającą do 1872 roku restaurację kaplicy, prowadzoną pod kierunkiem Pawła Popiela przez Izydora Jabłońskiego. Nowością było wtedy wykonanie dokładnych kalek polichromii[53]. Podczas tej konserwacji zostały również wymienione witraże. Obecne zaprojektował Józef Mehoffer, a wykonano je w Zakładzie Żeleńskich w 1905 roku.

Gryglewski dokumentował także budowle Kazimierza. Ciekawym tematem jest akwarela z lata 70. XIX wieku *Widok kościoła Bożego Ciała*[54]. Ten niewielkich rozmiarów obraz pokazuje elewację kościoła od strony południowej z oszkarpowaną, ceglaną elewacją oraz kaplicą Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, wzniesioną około 1662 roku na rzucie kwadratu, zwieńczoną kopułą z latarnią, z elewacją z ciosową okładziną. Do kaplicy od strony wschodniej przylega kruchta z około 1638 roku, także na planie kwadratu, z kopułą podzieloną pasami, zwieńczona latarnią. Od frontu portal kamienny prostokątny z trójkątnymi przyczółkami. Okna koliste w profilowanych obramieniach. Kościół Bożego Ciała był konserwowany przez Karola Knausa, a prace rozpoczęły się w 1898 roku[55].

Rysunki poświęcone zabytkom Krakowa i jego okolic zebrał Józef Friedlein (1831–1917), wydawca krakowski, księgarz, prezydent miasta Krakowa w latach 1893–1904. Zbiór ten znany jest badaczom Krakowa jako teki Friedle-

A.G., karta inw. MHK 2604/III; Obraz pokazywany był na wystawie stałej w Pałacu Krzysztofory *Z dziejów i kultury Krakowa* od 1986 r.; na wystawie w Grazu w 1989 r.; na wystawie czasowej *Legendy i tajemnice Krakowa* (Pałac Krzysztofory, czerwiec – listopad 2005 r.).

[49] Frycz J.: *Restauracja*…, s. 289; karta inw. oprac. przez G. Lichończak, 1975, 1990; Urban J.: *Katedra na Wawelu (1795–1918)*. Kraków 2000, s. 136; Firlet E.: *Kraków w odnowie. Konserwacja i restauracja dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego w latach 1815–2003*. Kraków 2003, s. 12. Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Karkowa, Pałac Krzysztofory, czerwiec – sierpień 2003.

[50] *Wokół Wawelu. Antologia tekstów z lat 1901–1909*. Red. J. Krawczyk. Warszawa–Kraków 2007; Górska M.: *Restauracja katedry na Wawelu przez Sławomira Odrzywolskiego na przełomie XIX i XX wieku*. w: „Studia Waweliana"1994, t. 3, s. 135; karta inw. oprac. przez M. Zientarę, 1975 i 1990; Frycz J.: *Restauracja*…, s. 288–314.

[51] Olej na płótnie 1872, 84 cm x 69 cm, niesygnowany i niedatowany, karta inw. MHK 5137/III; Obraz wystawiony był na wystawach: *Sto lat malarstwa polskiego 1880–1900* (Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, 1929); *Kraków przed stu laty* (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kamienica Hipolitów, marzec – maj 1997 r.).

[52] Tomkowicz S.: Katedra na Wawelu i jej obecna restauracja. W: *Wokół Wawelu*…, s. 89; Urban J.: *Katedra*…, s. 13, 147–149, 271, 277–281.

[53] *Ibidem*, s. 280, 281.

[54] 24 cm x 20 cm, u dołu po prawej stronie sygnatura artysty „A. Gryglewski", karta inw. MHK 528/III; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 4. *Kazimierz i Stradom, kościoły i klasztory*. Red. I. Rejduch-Samkowa, J.Samek. Warszawa 1987, s. 51–55.

[55] Frycz J.: *Restauracja*…, s. 38, 189.

A. Gryglewski, Widok kościoła Bożego Ciała*, lata 70. XIX w., akwarela; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 528/III*

A. Gryglewski, Widok ratusza na Kazimierzu w Krakowie*, drzeworyt, wycinek z „Tygodnika Ilustrowanego", druga połowa XIX w.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 1646/VIII*

ina, którego spory zasób znajduje się w MHK, wśród nich *Widok ratusza na Kazimierzu*, drzeworyt z 1863 roku, zamieszczony w „Tygodniku Ilustrowanym". Budynek przedstawiony jest od południowo wschodniej i jest ilustracją do artykułu *Kilka słów o Przedmieściu Krakowskiem Kazmierzu*[56].

Nie odbiegał w tym czasie od swojego pierwotnego wyglądu, zbudowany w XV wieku, został przekształcony w latach 20. XVII wieku. Jak pisze Michał Rożek[57] w latach 1619–1620 był podobny do prostokątnej, trójkondygnacyjnej kasety, zwieńczonej krenelażową attyką. Takim widzimy go na drzeworycie Gryglewskiego wraz z przylegającymi do niego budynkami i kramami oraz studnią z kołowrotem[58].

Wśród drzeworytów zamieszczanych w „Kłosach" czy „Tygodniku Ilustrowanym" znane są widoki kościoła Mariackiego. W zbiorach MHK znajduje się *Widok wnętrza prezbiterium kościoła NMP z 1867 roku*[59]. Wnętrze prezbiterium widziane jest z nawy głównej. Po lewej stronie ołtarz Zwiastowania, po prawej cyborium Padovano. W głębi otwarty ołtarz Wita Stwosza, nad nim witraże i sklepienie prezbiterium z polichromią barokową[60].

Z około 1870 roku pochodzi *Widok kościoła św. Barbary w Krakowie*[61]. Kościół ukazany jest od strony północno-zachodniej, z krzyżami mogił na pierwszym planie, na cmentarzu zlikwidowanym na początku XIX wieku i nieuporządkowanym do końca XIX wieku.

Obrazy Aleksandra Gryglewskiego znajdujące się w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa powstały głównie w latach 60. i 70. XIX wieku, a więc jeszcze przed restauracją zabytków Krakowa, która rozpoczęła się po 1880 roku i objęła m.in. katedrę na Wawelu, kościoły św. Krzyża, Mariacki, Bożego Ciała, krużganki dominikańskie i wiele innych zabytków. Dzisiaj, kiedy od wielu lat jesteśmy świadkami wielkiej odnowy zabytków Krakowa, uwiecznione na obrazach kościoły, kaplice, ich wnętrza z ołtarzami, obrazami, polichromią, ze względu na swoją niemal archeologiczną precyzję są cennym źródłem wiedzy dla historyków sztuki i konserwatorów. Należy pamiętać także o artystycznej wymowie tych dzieł. Świetnie wykonana perspektywa, przechodzenie światła i cienia przypomina nieraz dawne malarstwo holenderskie, a romantyczna, melancholijna aura powoduje, że obrazy te pomimo pozornej skromności pozostają w pamięci.

[56] MHK 1646/VIII, teki Friedleina, nr inw. 528/T/VIII.

[57] Rożek M.: *Przewodnik*…, s. 436.

[58] Pod widokiem podpis: „Ratusz na Kazimierzu w Krakowie/ Rysował z natury Gryglewski", nr inw. MHK 1646/VIII.

[59] Teki Friedleina 552, nr inw. MHK 458/VIII.

[60] Ibidem, nr inw. III D-7156.

[61] Teki Friedleina 33, D-156, nr inw. MHK 30/VIII.

Aleksander Gryglewski: A Documentarist of Kraków Monuments

The collection of the Historical Museum of the City of Kraków (MHK) includes a few works by Aleksander Gryglewski featuring historic buildings in Kraków painted with nearly photographic accuracy, in compliance of the author's idea to document the past. The artist was a continuator of the type of painting commemorating Kraków that had originated in the first half of the 19th century and had as its representatives such painters as Michał Stachowicz and his son Teodor Baltazar, Jan Nepomucen Głowacki, Jerzy Głogowski, Józef Brodowski, Bogumił Gąsiorowski, or Aleksander Płonczyński.

The idea behind documenting the past emerged in the patriotically inclined Kraków circle that was influenced by history and national mementoes and had a particularly strong impact on the work of local artists. In the historical painting that developed in the second half of the 19th century, such painters as Jan Matejko were inspired by Kraków's monuments as well as eminent figures, such as the historian Józef Szujski, archaeologists, conservators, or art historians. A special role was attached at that time to the School of Fine Arts with one of its most outstanding professors, Władysław Łuszczkiewicz, painter and art historian, a precursor of the educational and artistic excursions during which historic monuments were inventoried and an initiator of activities pertaining to inventorying and looking after the monuments.

The patriotic youth society was also active within the circle of the School of Fine Arts in Kraków; its members were assembling in the studio of sculptor and conservator Parys Filippi at the former refectory in the Franciscan Monastery. The meetings were attended by such artists as Artur Grottger, Jan Matejko, Florian Cynk, Aleksander Gryglewski, the future composer Władysław Żeleński, as well as graduates from the Jagiellonian University, such as Józef Szujski, Michał Bałucki. The group's heyday fell on the years preceding the outbreak of the January Uprising (1863); its members strove after stimulating the social, intellectual and cultural life in Kraków. One of the goals behind that agenda was to inventory historic works of art, a demand put forth back in the 18th century and later also in Congress Poland (1815–1918). Patriotic societies were initiating and expanding such activities on the territories under all three partition powers; in Galicia, among such instigators were Józef Łepkowski and, some time later, Stanisław Tomkowicz.

Influenced by such ideas and great personalities, Gryglewski developed an interest in monuments, especially those in Kraków, and in documenting them. He would occasionally produce genre drawings or paintings and involve himself in caricatures and landscapes, though still treated the latter as a background for his depictions of architecture. Apart from oil painting, he also produced watercolours and drawings in pencil.

Gryglewski's paintings and drawings are in the collections of a number of museums across Poland, perhaps most of them in the National Museum branches in Kraków, Wrocław, Poznań, Warsaw and Gdańsk. His works are instilled with the spirit of Romantic historicism that corresponds to the tradition of the veduta painting in Europe and, at the same time, are typical for the period in which they were produced with regard to its fascination in the mementos of the past and in the Romantic and patriotic idea of preserving the national legacy in art.

The artist left a number of paintings characterized by the impeccably drawn perspective and the attention to detail, which are now of documentary value and during conservatory works offer complementary information about the featured object. Most of the paintings in the collection of the MHK were produced in the 1870s, during the mature period in the painter's artistic life. Three out of the six paintings discussed in the article are oils on canvass, while the other three are watercolours. They are characterized by extraordinary accuracy in painting details as well as perfect perspective.

In 1869, Gryglewski painted *A View of Kanonicza Street as Seen from St Mary Magdalene Plaza, with Wawel Castle in the Back*. In the discussed group of paintings, the most detailed work is *A View of the Inside of the Church of the Holy Cross in Kraków*, produced probably in the 1870s. Another painting, *A View of the Wawel Cathedral from the South, with the Sigismund Chapel and the Chapel of the House of Vasa*, is dated to 1870, while T*he Chapel of the Holy Cross at the Wawel Cathedral* was painted before 1870. An interesting theme is presented in the watercolour from the 1870s featuring *A View of the Corpus Christi Church. The Inside of the Gothic Hallway (Temporary Sacristy) of the Dominican Church in Kraków* was painted before 1878.

Aleksander Gryglewski's paintings in the collection of the Historical Museum of the City of Kraków were produced before the restoration of historic buildings in Kraków launched in 1880 and including the Wawel Cathedral, the Corpus Christi Church, the Church of the Virgin Mary (a.k.a. Mariacki), the Church of the Holy Cross, the Dominican arcaded galleries and many others. Today, with a general large-scale restoration of historic monuments in Kraków that has been under way for a past few years, the churches and chapels featured on the paintings as well as their interiors with altarpieces, paintings and polychromes are a valuable source of knowledge for art historians and conservators owing to their nearly archaeological attention to detail. Their artistic significance must also be borne in mind. The perfectly reflected perspective and the merging of light and shadow resemble old Dutch paintings, while the Romantic melancholic aura renders them even more memorable despite being apparently modest.